

ЧОМУ ЗАХІДНІ ЕЛІТИ СИМПАТИЗУЮТЬ РОСІЇ?

По за увагою українських політологів і журналістів залишається велика тема сприйняття Росії на Заході на світоглядному й ментальному рівнях. А саме ці рівні є визначальними й ключовими для розуміння глобальної проблеми взаємодії між Заходом і Росією. Тож ми спробуємо їх проаналізувати.

Прихильне, іноді захопливе ставлення до Росії на Заході визрівало ще від XVIII ст., коли за царювання Петра I Московія, а від 1721 р. – Російська імперія, активно увійшла в європейський політичний театр. Тоді європейські еліти сприйняли Російську імперію як безмежний простір на Сході Європи для своїх цивілізаційних впливів. Вже тоді в європейській свідомості зародилося сприйняття Росії як чогось *позитивного, плідного, світлого* (бо ж Росія прийняла світло їхньої культури!). Протягом XVIII ст. російська аристократія, яка масово відвідувала Європу, поставала в образі багатих, розкішних людей, які захоплено прийняли західні політичні, соціально-поведінкові цінності та культурні манери, і це витворювало індивідуальні лінії глибоких контактів. Таке сприйняття Росії особливо утвердила доба цариці Катерини II (1762-1796), коли слава про російські культурно-цивілізаційні, військові, геополітичні успіхи поширилася в Європі. Саме тоді Росія як головний учасник поділів Речі Посполитої (1772-1795) заволоділа величезними територіями в Курляндії (Латвії), Литві, Білорусі та Україні (Правобережжя і Волинь) і, таким чином, охопила всю Східну Європу, перетворившись на ключового гравця на всеєвропейському театрі геополітичних дій.

Наступним етапом стала доба наполеонівських війн (1796-1815), коли в бурхливих подіях Європи Росія зіграла виняткову роль, її війська кілька разів воювали з армі-

єю революційної Франції, маршували в різних кутках континенту, а сама Росія приєднала до своєї імперії нові землі – від Бессарабії до Фінляндії з охопленням Центральної Польщі з Варшавою. Врешті, в поході на територію Росії Наполеон зазнав фатального фіяско. Саме тоді Росія постала в образі *східноєвропейського колоса*, який оберігає стабільність континенту, який вгамовує деструктивні рухи, який є провідником західних цивілізаційних впливів для «диких» народів Східної Європи, усіляких там дрібних фінів, естонців, литовців, білорусів з українцями, волохів, кримських татарів тощо. Саме тоді в європейській свідомості почав формуватися *міф Росії*: народу-велетня, народу-подвижника, який охоплює безмежні простори Євразії аж до Тихого океану, і його аристократії, яка шлекає високу культуру всупереч загальній відсталості Східної Європи.

Внаслідок Віденського конгресу 1815 р., який переділював післянаполеонівську Європу, Росія утвердилася як «жандарм Європи» і «тюрма народів» (К. Маркс). Це трохи зіпсувало її імідж принаймні в очах ліберальних, революційних, націоналістичних середовищ різних народів. Але тоді на допомогу прийшла російська культура, особливо література, яка стрімко розвивалася в умовах імперії, оскільки російська нація вдало синтезувала творчу енергетику підкорених народів, їхніх еліт. Це творчість літераторів М. Гоголя, І. Тургенєва, А. Островського, Ф. Достоєвського, Л. Толстого, А. Чехова, композиторів М. Глінки, П. Чайковського, М. Мусоргського, М. Римського-Корсакова, А. Бородіна, філософів П. Чаадаєва, А. Герцена, І. Кіреєвського, А. Хом'якова, Н. Данілевського, К. Леонтьєва, В. Соловйова, Д. Мережковського, а потім Н. Бердяєва, Л. Шестова, С. Булгакова, С. Франка, Г. Шпета, П.

Флоренського та ін., які сумарно були ідейною релігійною альтернативою до раціоналістичного позитивізму, що розцвітав на Заході. Російська культура поступово стає надпопулярною в Європі. В Росії Захід відкриває для себе те, чого йому дуже бракувало: велику християнську чутливість, особливу інтимність письма, духовну піднесеність і візонерство. (Інше питання, що ця потужна релігійна течія в російській думці розвинулася під великим інтелектуальним і культурним впливом України, українських традицій духовності XVII – XVIII ст., коли видатні українські християнські богослови й культурники кардинально впливали на російську самосвідомість – від П. Беринди, М. Смотрицького, З. Копистенського, Є. Плетенецького, К. Транквіліона-Старовецького, П. Могили, Л. Барановича до І. Галатюцького, Д. Туптала, С. Яворського, Ф. Прокоповича, Г. Кониського та Г. Сковороди). Тож Захід твердо проголошує, що Росія є важливим *доповненням до його цивілізації*. Західноєвропейська пре-

са щоденно пише про великі звершення в російській культурі, аналізує суспільну ситуацію в цій країні, наприклад, кореспонденти захоплено повідомляють про кожен день життя Льва Толстого, про його думки й переживання, бачачи в ньому «живого пророка» сучасності і привчаючи до цієї думки ширші маси європейців.

У чудовому есе «Толстоевський» (1935) наш поет і мислитель Є. Маланюк осмислював впливи російської культури як рух хаотичної Євразії, спровокованої й підміненої високої західної культури проти самого Заходу, як тенденцію анархії вартощів, сенсів та смаків. Своїм надмірним реалізмом, псевдогуманізмом, штучністю естетичної позиції російська література насамперед посягла *анархію і штуркарство* в західному мистецтві, що особливо розцвіло в західному *авангардизмі*. Від кінця XIX ст. пропаганда російської культури в Європі набула таких масштабів і темпів, що європейці сприймали все російське як моду, як певний стиль, як обов'язковий предмет пошанування. Найбільші російські письменники Ф. Достоєвський і Л. Толстой, чий прізвища злилися в західному сприйнятті, мимовільно своєю творчою потугою зруйнували естетичні канони європейської літератури, вони привчили європейських авторів до зацікавлень патологією людської психіки, до вдавнень, надуманих проблем, які насправді ніколи не стояли перед тверезою, прагматичною, героїчною (фастівською бо ж!) західною людиною. Є. Маланюк писав: «... російські письменники віддавна пасивно віддавалися пласкій, не вимагаючій фантазії, штуці «описовості», «репортажування». Советські письменники допровадили сю чинність до абсурду. В жоднім мистецтві світу та зв. *реалізм*... не був так культивований, як в Росії...

...Коли поміркуємо над повинню т. зв. репортажної літератури на сучаснім Заході, коли спинимось уважно над такими дивними, несподіваними явищами в тій літературі, як романи Селіна, Джойса... не кажучи про численних Максів Бродів і Франців Кафок і інших львівських та празьких псевдонімів, – зрозуміємо, *звідкіля* це пішло, як це сталося, хто спричинився до того процесу смертельної *механізації* мистецтва, до *розкладу* його ...ось тут і впливає символічне прізвище: Толстоевський».

Завершенням цього надвпливового періоду XIX ст. була участь Росії в Першій світовій війні на боці великої західної коаліції – Антанті – проти Німеччини й Австро-Угорщини з їхніми союзниками. Хоча Росія загалом програла в ній, та вона безмірно допомогла Антанті подолати союз Центральних держав, адже на східному фронті воювали сотні тисяч німецьких та австрійських солдатів, які б, зрозуміло, суттєво пригодилися на західному фронті і, мабуть, Німеччина перемогла б у війні проти Франції і Великої Британії передусім.

Потім знову прийшла коротка доба дискредитації Росії в очах частини Заходу – комунізм і його безоглядний терор. За агресивну поведінку СРСР навіть виключили з Ліги націй (1940). Цю ситуацію врятувала Друга світова війна, коли Росія-СРСР знову виявилася союзником Заходу проти войовничої гітлерівської Німеччини. І знову спільна перемога.

Після 1945 р. попри ситуацію холодної війни серед еліт Заходу стійко зберігався образ Росії як вирішальної держави на Сході Європи, яка тричі – під час наполеонівських війн, в Першу й Другу світові війни – так чи так рятувала загальноєвропейську стабільність, рятувала Європу від злих сил.

Так, на Заході, особливо в США, існував постійний антикомуністичний рух, який викривав злочини тоталітарного режиму в СРСР, так, в глобальному світі існувала гео-

політична конкуренція між Вашингтоном і Москвою й навіть велися постійні війни між ними чужими руками в Кореї, В'єтнамі, на Близькому Сході, на Кубі, в Нікарагуа, Ефіопії, Анголі, Мозамбіку чи Зімбабве, Афганістані, однак все це не дуже впливало на світогляд і ментальність західних еліт, які продовжували бачити в Росії «колоса», «народ-подвижник», продовжували захоплюватися російською культурою й літературою, в якій у XX ст. з'явилися нові знакові імена: М. Горький, І. Бунін, В. Іванов, А. Блок, А. Бєлий, С. Єсенін, М. Булгаков, М. Цветаєва, А. Ахматова, О. Мандельштам, Б. Пастернак, А. Солженіцин та ін. По всіх великих університетах Заходу успішно розвивалися кафедри «славістики», які насправді були переважно кафедрами русистики і вперто пропагували російську культуру, мову та російські цінності.

Після розвалу СРСР в 1991 р. Захід з неймовірним ентузіазмом взявся демократизувати насамперед Росію (на інші республіки зверталось цілком мало уваги) і вкладати багатомільярдні інвестиції в російську економіку, освіту, культуру. Тобто знову потужно спрацював давній міф про Росію як «величний, вирішальний, привабливий» цивілізаційний простір, який є «неодмінним доповненням Заходу». На те, що в тій Росії-Москві завжди визначальними були традиції деспотизму, соціального рабства, ксенофобії, шовінізму, особливо захланного імперіалізму-великодержавництва, якимось не зверталось уваги. Ніхто навіть і не думав про те, що паралельно з процесами демократизації в Росії мали б відбуватися глибинні процеси *детоталітаризації* цієї країни й народу, *процеси видозміни його ментальності й свідомості* в напрямку відходу від столітніх звичок насильства, державної корупції, шаленого мілітаризму, тиранії влади тощо. Тому в підсумку десяти років «демократизації» до влади в 2000 р. прийшов В. Путін з його оточенням шалених імперіалістів, казнокрадів, кримінальників та шовіністів. Росія відкотилася в історично звичну для неї нішу *рабського, бруталного сущільства*. І ось тепер, у злочинній війні проти України, вона повернулася до наївного Заходу «своєю азиатської рожею» (А. Блок, «Скіфи»), показала свої істинні плани, за якими її метою є ледь не світове панування і нещадна боротьба з Західною цивілізацією.

Безперечно, нинішня міжнародна ситуація відчутно протверезила Захід і ми спостерігаємо його небачені консолідовані зусилля щодо протистояння російській загрози. Однак мусимо бути готовими й до того, що за кожної нагоди, тобто щойно проміне хвиля російської агресивності, західні політики й культурники будуть робити спроби «реабілітувати» Росію, реабілітувати заради тих своїх світоглядних і ментальних стереотипів, які ми описали вище. Тому завданням для українства є *вироблення цільної програми міжнародного розвінчування «російського міфу»*. Цю програму ми можемо здійснити насамперед з народами Середньої і Східної Європи, які ближче пізнали «блага» російської «православної» цивілізації. Лише зміцнення союзу держав між Балтикою і Чорним морем, зміцнення їхніх спільних стратегій щодо *блокування геополітичних впливів Росії* і розпрацювання спільних *культурологічних програм щодо критичного осмислення та пропагандивного відкидання російської цивілізації* можуть забезпечити правдиву перемогу над «східноєвропейським колосом», який понад три століття насправді руйнував і дезорієнтував правдиву Європу, її культуру і громадянські вартощі.

Олег БАГАН,
Науково-ідеологічний центр ім. Д. Донцова